

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-udu-166.2026.02>

УДК 74+373.2]:061.2(477.411)"19"

Биковський Тімур Валерійович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри професійної освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
<https://orcid.org/0000-0003-2822-4850>
email: t.v.bykoeskyu@udu.edu.ua

Пасічняк Олександр Миколайович,
аспірант кафедри теорії і методики позашкільної освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
<https://orcid.org/0009-0006-2589-6618>
email: o.m.pasichniak@udu.edu.ua

ДІЯЛЬНІСТЬ КИЇВСЬКОГО ФРЕБЕЛІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА ДЛЯ СПРИЯННЯ СПРАВІ ВИХОВАННЯ У РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджено діяльність Київського Фребелівського товариства для сприяння справі виховання як одного з провідних інституцій у розвитку позашкільної освіти в Україні на початку ХХ століття.

Встановлено, що становлення позашкільної освіти було зумовлене соціально-економічними та політичними змінами суспільства, зростанням потреби у змістовному дозвіллі дітей і молоді, а також необхідністю підготовки педагогічних кадрів для нових освітніх інституцій.

Проаналізовано історико-педагогічні джерела та архівні матеріали, що висвітлюють організаційні засади діяльності товариства, його структуру, напрями роботи та роль у формуванні теоретичних і практичних основ позашкільної освіти.

З'ясовано, що Київське Фребелівське товариство було засноване у 1908 р. представниками наукової та педагогічної інтелігенції Києва. До його складу входили відомі педагоги, науковці та громадські діячі, серед яких І. Сікорський, С. Русова, Н. Лубенець, І. Стещенко та інші.

Визначено, що діяльність товариства охоплювала Київський навчальний округ і реалізовувалася за двома основними напрямками: інституційно-організаційним та науково-педагогічним.

Перший напрям, інституційно-організаційний, передбачав створення закладів освіти, зокрема Фребелівського педагогічного інституту, дитячих садків, притулків, початкової школи, дитячих клубів, курсів з позашкільної освіти тощо.

Другий напрям, науково-педагогічний, був спрямований на поширення нових педагогічних ідей, проведення наукових досліджень, організацію публічних лекцій, виставок, читань, екскурсій та видання педагогічної літератури тощо.

Встановлено, що важливу роль у діяльності товариства відігравала фребелівська педагогічна система, яка ґрунтувалася на принципах гри, творчості, праці та гармонійного розвитку дитини. Її впровадження сприяло формуванню нових підходів до організації дозвілевої та виховної роботи з дітьми й молоддю.

Доведено, що діяльність Київського Фребелівського товариства стала важливим

підґрунтям для становлення системи позашкільної освіти в Україні та розвитку педагогічної науки на початку ХХ століття.

Ключові слова: позашкільна освіта, початок ХХ століття, Київське Фребелівське товариство для сприяння справі виховання, історія позашкільної освіти, підготовка педагогічних кадрів, фребелівська методика.

Розвиток позашкільної освіти на початку ХХ століття став закономірною відповіддю на потреби тогочасного суспільства, її соціально-економічних та політичних змін.

Попри потужний й масштабний розвиток позашкільної освіти на початку ХХ століття, яка пройшла форму інституційного становлення, стрімкий розвиток практики позашкільної освіти, соціальний запит на змістовне дозвілля дітей, молоді та дорослих, формування теоретичної бази позашкільної освіти, постала потреба у педагогічних кадрах для позашкільної освіти.

Вагому роль на початку ХХ століття у підтримці і розвитку позашкільної освіти відіграла діяльність товариств, організацій, установ тощо.

Питання підготовки педагогів в історії вищої освіти представлено у дослідженнях Л. Вовк, Н. Дем'яненко, Т. Косінової, Ф. Паначина, І. Прудченко, Т. Слободянюка, Т. Стоян, М. Шевчука та ін.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що історичні питання позашкільної освіти розглядали у своїх наукових працях О. Биковська, В. Берека, С. Букреева, Т. Цвірова та ін.

Історико-теоретичні засади позашкільної освіти розкрито у працях В. Вахтерова, Г. Ващенко, І. Огієнка, М. Пирогова, С. Русової, С. Сірополка та ін.

Метою статті є вивчення основних засад діяльності Київського Фребелівського товариства для сприяння справі виховання у розвитку позашкільної освіти на початку ХХ століття.

Аналіз архівних джерел свідчить, що Київське Фребелівське товариство для сприяння справі виховання (далі – Київське Фребелівське товариство) засновано у 1908 р. (рис. 1).

Встановлено, що ініціатива створення Київського Фребелівського товариства для сприяння справі виховання належала інтелігенції. Так, засновниками Київського Фребелівського товариства для сприяння справі виховання згідно статуту виступили науковці, громадські діячі, організатори освіти і науки, які проживали у м. Києві.

Серед них: Сікорський Іван Олексійович, професор Київського Університету Св. Володимира, дійсний статський радник; Марданов Віктор Іванович, керівник канцелярії опікуна Київського навчального округу, статський радник; Карпінський Костянтин Трохимович, директор Києво-Печерської гімназії, дійсний статський радник; Садовень Олексій Андрійович, професор університету Святого Володимира і його дружина Садовень Катерина Олександрівна; Сікорська Ольга Іванівна, засновник лікувально-педагогічного Інституту у м. Києві та ін. [7].

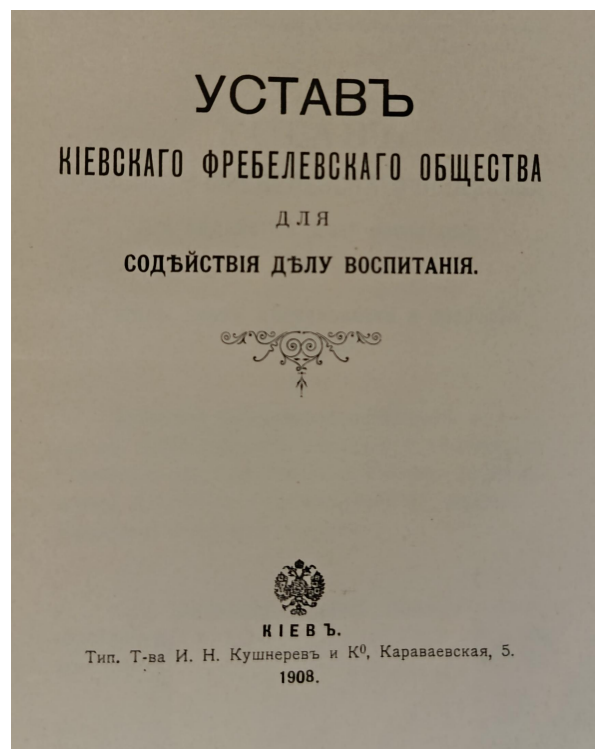

Рис. 1. Статут Київського Фребелівського товариства для сприяння справі виховання 1908 р.

Головою Київського Фребелівського товариства для сприяння справі виховання стає один із його засновників Іван Олексійович Сікорський (1908–1911 рр.).

Слід відзначити, що дійсними членами Київського Фребелівського товариства для сприяння справі виховання були провідні вчені, прогресивні педагоги, які працювали над проблемами педагогічної науки і практики. Серед них – Софія Федорівна Русова, Наталія Дмитрівна Лубенець, Тимофій Григорович Лубенець, Іван Матвійович Стешенко, Олександр Федорович Музиченко, Віктор Петрович Родніков, Всеволод Олександрович Флеров, Василь Васильович Зеньківський, Марія Михайлівна Старицька та багато інших тогочасних відомих діячів науки, освіти та культури [4].

Встановлено, що регіоном діяльності Київського Фребелівського товариства для сприяння справі виховання згідно статуту товариства визначено Київський навчальний округ [7]. При цьому, на початку ХХ століття Київський навчальний округ включав окрім Київської, ще Волинську, Подільську, Чернігівську, Полтавську та Холмську губернії.

Варто відзначити, що згідно статуту Київського Фребелівського товариства, метою його діяльності є «сприяння розвитку та вдосконаленню справі виховання» [7].

Для досягнення мети Київське Фребелівське товариство вирішувало наступні завдання:

- а) засновує Педагогічний Фребелівський Інститут зі зразковим Дитячим

Садом, Притулком та Початковою Школою для підготовки виховательок, дитячих садівниць, обізнаних нянь і взагалі осіб, які готуються до педагогічної справи;

б) засновує Дитячі Сади та Притулки та сприяє заснуванню нових подібних установ;

в) влаштовує публічні лекції, читання та вищі педагогічні курси;

г) видає журнал, в якому знайомить публіку з розвитком і вдосконаленням справи виховання як у нашій вітчизні, так і за кордоном, а також друкує звіти про свою діяльність; ці видання підпорядковуються загальним цензурним узаконенням;

д) Товариство обговорює на своїх зборах статті, доповіді та реферати по питанням, що належать до мети Товариства;

е) видає почесні та заохочувальні відгуки, а також медалі особам, які надають серйозні послуги справі Товариства, а саме: співробітниками Товариства, благодійникам, дитячим садівницям, помічницям дитячих садівниць, особам, які сприяють розвитку літератури для дітей тощо;

ж) Товариство має право утворювати капітали, укладати договори, вступати в зобов'язання, подавати судові позови і відповідати в суді, купувати і відчужувати нерухоме майно, причому придбання нерухомості поза межами міських поселень здійснюється з дозволу начальника Південно-Західного краю в межах цього краю» [7].

Широкому розгортанню діяльності Київського Фребелівського товариства сприяв її чисельний склад.

Вже з перших років діяльності товариства в його складі було 170 членів, із яких 115 дійсних, 9 почесних, 1 довічний та 45 так званих «членів-соревнователів» – своєрідних кандидатів у дійсні члени товариства [4].

До цієї останньої категорії могли відноситися батьки, а також особи, що не займалися вихованням, але могли принести користь для товариства своїми знаннями чи видом діяльності [7].

Окрім того, публічні засідання Київського Фребелівського товариства відвідувало сотні людей, що свідчило про високий суспільний інтерес до їх діяльності та належне визнання [4].

При виборному органі товариства – Раді було організовано комісії, які мали на меті виконання різних задач, серед яких:

1. Комісія з питань виховання та навчання.
2. Комісія з влаштування дитячих майданчиків та клубів.
3. Комісія з розвитку бібліотечної справи.
4. Інші [4].

Так, зокрема Комісія з питань виховання та навчання була створена для розробки та обговорення доповідей, статей, рефератів з питань, які належали до мети діяльності товариства. В її задачі також входили експериментальні дослідження, спостереження за дітьми, огляд педагогічної та дитячої літератури, підготовча робота з видання книг та з організації дитячих виставок робіт тощо.

Джерела фінансування діяльності Київського Фребелівського товариства були різними: внески благодійників, меценатів, щорічні членські внески, плата за навчання у Фребелівському педагогічному інституті, відвідування різних інституцій товариства, його спеціальних навчальних курсів, публічних лекцій, підписка на періодику товариства, продаж книг, випущених товариством тощо [8].

Слід зауважити, що оскільки Київське Фребелівське товариство частину своїх послуг надавало на спеціальних пільгових умовах, або безкоштовно, то протягом всієї своєї історії товариство було неодноразово вимушено звертатись до державних органів та органів місцевого самоврядування за грошовою допомогою.

Проаналізувавши статuti товариства та інші архівні матеріали, нами узагальнена структура Київського Фребелівського товариства (рис. 2).

Рис. 2. Структура Київського Фребелівського товариства

Встановлено, що діяльність Київського Фребелівського товариства реалізовувалася за двома напрямками – інституційно-організаційному і науково-педагогічному.

Перший напрям, інституційно-організаційний, зосереджувався на створенні закладів освіти для підготовки педагогічних працівників.

З'ясовано, що Київське Фребелівське товариство у своїй структурі у

1908 р. закріплює Фребелівський педагогічний інститут, заснований в 1907 р. Київським товариством трудової допомоги інтелігентним жінкам.

Хоча й підготовка педагогічних кадрів на початку функціонування зазначеного закладу вищої освіти була спрямована на дошкільну освіту, з перших років заснування розпочалась планомірна підготовка до розширення напрямів діяльності, в тому числі на сферу позашкільної освіти.

У структурі Фребелівського педагогічного інституту функціонує позашкільне відділення, шкільне відділення, дошкільне відділення, а також курси з позашкільної освіти (рис. 2).

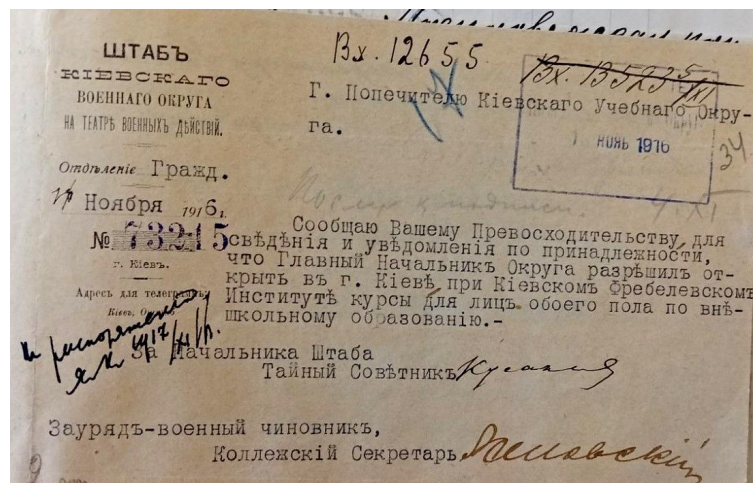

Рис. 3. Витяг з листа щодо відкриття курсів з позашкільної освіти при Фребелівському педагогічному інституті Київського Фребелівського товариства, 1916 р.

У рамках інституційно-організаційного напрямку Київське Фребелівське товариство, окрім Фребелівського педагогічного інституту, для реалізації статутних завдань також заснувало мережу дитячих садків, притулків, початкову школу, безкоштовні дитячі та юнацькі клуби та ін. [4].

Встановлено, що з 1912 р. у рамках інституційно-організаційного напрямку товариства при Фребелівському педагогічному інституті додалося безкоштовне початкове училище та Педагогічний музей [2; 4].

Другий напрям, науково-педагогічний, полягав у розробці та інкорпорації в освіту, життя, родини нових педагогічних ідей, нової виховної практики й техніки роз'ясненні задач виховання.

Активно проводилася просвітницька робота шляхом проведення публічних лекцій, читань, виставок, екскурсій, поширенням власної періодики на педагогічну тематику, публічних звітів про свою діяльність тощо [1].

У рамках науково-педагогічного напрямку активно проводилися педагогічні та психологічні дослідження.

Значна роль в реалізації цих засад відводилось педагогічній амбулаторії, яка вивчала психологічні особливості дітей і проводила консультації для батьків та вихователів. Основне її призначення вбачалося у педагогічному дослідженні дітей, складних у виховному відношенні [5].

Окрім того, Київське Фребелівське товариство одне з перших у м. Києві розпочало реалізацію завдань та принципів виховання дітей та молоді засобами дозвілєво-масової діяльності [2; 3].

У 1911 р. товариство організувало низку навчально-розважальних заходів з читаннями, ілюструваннями картинок так званого «чарівного ліхтаря» (пристрій для проєкції зображень), іграми за системою П. Лесгафта тощо.

До їх безпосередньої організації та проведення були долучені студентки Фребелівського педагогічного інституту [1].

За звітами читань відомо, що на 24 проведених заходах побувало 2400-2500 дітей, віком від 4 до 10 років, а також що більшість їх учасників були діти з бідних сімей [1].

Варто відзначити, що будучи апологетами фребелівської педагогіки, члени Київського Фребелівського товариства з перших років його діяльності розпочали втілювати ідеї Фрідріха Фребеля в освітньому процесі інституцій, які вони заснували та в різних освітніх проєктах того часу.

Встановлено, що фребелівська методика навчання та виховання містила елементи позашкільної освіти, адже вона виходила за межі школи, акцентувала на грі, праці в природі, сімейному вихованні та культурних практиках, що формували цілісне середовище розвитку дитини.

Фребелівська методика стимулювала створення гуртків, творчих майстерень поза школою, де використовували ігрові та матеріальні засоби для навчання, переслідуючи принцип гри як провідний вид діяльності дітей, роботу з природними матеріалами, розвиток їхньої творчості та самостійності.

Таким чином, діяльність Київського Фребелівського товариства слід розглядати як підґрунтя для розвитку позашкільної освіти на початку ХХ століття.

Фребелівська педагогічна модель, реалізована зазначеним товариством, закладала фундамент для переходу від випадкових гуртків до системних закладів позашкільної освіти із відповідною методичною базою.

Київське Фребелівське товариство доклало чимало зусиль щодо формування теорії та практики, орієнтованої на наукові досягнення системи виховання, ознайомлення із іноземним досвідом організації позашкільної освіти, розробку основ педагогіки та ін.

Таким чином, Київське Фребелівське товариство для сприяння справі виховання, засноване у 1908 р. здійснювало активну інституційно-організаційну і науково-педагогічну діяльність, яка сприяла становленню і розвитку позашкільної освіти в Україні на початку ХХ століття.

Використана література:

1. Березівська Л. Д. Освітньо-виховна діяльність київських просвітницьких товариств (друга половина ХІХ-поч. ХХ ст.). Київ : Молодь, 1999. 191 с.
2. Календар, Довідкова та Адресна Книга м. Києва на 1916 рік: (рік видання тринадцятий) / Правління Товариства швидкої медичної допомоги. Київ : Друкарня С. В. Кульженка, 1916. 832 с.

3. Літні майданчики для дитячих ігор: Звіти керівниць-фребелічок Київ. фребелів. пед. ін-ту та доп. викл. ін-ту О. А. Толмачевської / З передм. Вс. А. Фльорова. Київ : В. А. Фльоров, 1913. 66 с.
4. Звіт про діяльність Київського Фребелівського товариства за 1912/1913–1913/1914 роки. Київ : Друкарня 1-ї Київської Артгіль друкарської справи, 1915. 56 с.
5. Прудченко І. І. Київський Фребелівський педагогічний інститут в системі вищої освіти України (1907–1920 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2005. 244 с. (*оригінал українською, залишено без змін*)
6. Сікорський І. О. Київське фребелівське педагогічне товариство та його установи: (Промова, виголошена гол. Т-ва І. О. Сікорським у день урочист. відкриття Т-ва 27 жовт. 1908 р.). Київ : Друкарня т-ва І. М. Кушнерьов і К°, 1908. 15 с.
7. Статут Київського Фребелівського товариства для сприяння справі виховання. Київ : Друкарня Т-ва І. М. Кушнерьов і К°, 1908. 14 с.
8. Статут Київського Фребелівського товариства для сприяння справі виховання. Київ : Друкарня 1-ї Київськ. Арт. друкарської справи, 1914. 14 с.
9. Биковська О. В. Позашкільна освіта: теоретико-методичні основи : монографія. Київ : ІВЦ АЛКОН, 2008. 336 с.

References:

1. Berezivska L. D. (1999). Osvitno-vykhovna diialnist kyivskykh prosvitnytskykh tovarystv (druga polovyna XIX-poch. XX st.). [Educational activities of Kyiv educational societies (second half of the 19th - early 20th centuries)]. Kyiv : Molod. 191 s. [in Ukrainian].
2. Kalendar, Spravochnaya i Adresnaya Kniga g. Kieva na 1916 god: (god izdaniya trinadtsatii) / Pravlenie Obshchestva skoroi meditsinskoj pomoshchi. [Calendar, Reference and Address Book of the city of Kyiv for 1916: (year of publication thirteen) / Board of the Society of Emergency Medical Care]. (1916). Kiev : Tipografiya S. V. Kulzhenko. 832 s.
3. Letnie ploschadki dlya detskikh igr: Otcheti rukovoditel'nits-frebelichek Kiev. frebelev. ped. in-ta i dokl. prep. in-ta Ye. A. Tolmachevskoi / S predisl. Vs. A. Flerova. [Summer playgrounds for children: Reports of the heads of the Froebel children's playgroups. Kyiv. Froebel. Pedagogical Institute and reports of the teacher of the Institute E. A. Tolmachevskaya / With a preface by Vs. A. Flerov]. (1913). Kiev : V. A. Flerov. 66 s.
4. Otchet o deyatelnosti Kievskogo Frebelevskogo obshchestva za 1912/13-1913/14 godi. Kiev : Tipografiya 1-i Kievskoi Arteli pechatnogo dela, 1915. 56 s.
5. Prudchenko I. I. Kyivskiy Frebelivskiy pedahohichnyi instytut v systemi vyshchoi osvity Ukrainy (1907–1920 rr.): dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01. Kyiv, 2005. 244 s.
6. Sikorskii I. A. Kievskoe frebelevskoe pedagogicheskoe obshchestvo i yego uchrezhdeniya: (Rech, proiznes. pred. O-va I.A. Sikorskim v den torzhestv. otkritiya O-va 27 okt. 1908 g.). Kiev: Tipografiya t-va I.N. Kushnerev i K°, 1908. 15 s.
7. Ustav Kievskogo Frebelevskogo obshchestva dlya sodeistviya delu vospitaniya. Kiev : Tipografiya T-va I.N. Kushnerev i K°, 1908. 14 s.
8. Ustav Kievskogo Frebelevskogo obshchestva dlya sodeistviya delu vospitaniya. Kiev : Tipografiya. 1-i Kievsk. Art. pechatnogo dela, 1914. 14 s.
9. Bykovska O. V. Pozashkilna osvita: teoretyko-metodychni osnovy : monohrafiia. Kyiv : IVTs ALKON, 2008. 336 s. [in Ukrainian]

T. Bykovskiy, O. Pasichnyak. Activities of the Kyiv Froebel Society for the promotion of education in the development of after- school education in the early 20th century.

This article examines the activities of the Kyiv Froebel Society for the Promotion of Education as one of the leading centres for the development of after-school education in Ukraine in the early 20th century.

It has been established that the development of after-school education was driven by socio-economic and political changes in society, a growing need for meaningful leisure activities for children and young people, and the necessity to train teaching staff for new educational institutions. Historical and pedagogical sources and archival materials have been analysed, shedding light on the organisational foundations of the society's activities, its structure, areas of work, and role in shaping

the theoretical and practical foundations of after-school education.

It has been established that the Kyiv Froebel Society was founded in 1908 by representatives of Kyiv's academic and educational intelligentsia. Its members included renowned educators, academics and public figures, amongst whom were I. Sikorsky, S. Rusova, N. Lubenets, I. Steshenko and others. It has been established that the society's activities covered the Kyiv educational district and were carried out in two main areas: institutional and organisational, and scientific and pedagogical.

The first involved the establishment of educational institutions, including the Froebel Pedagogical Institute, nurseries, shelters, primary schools, children's clubs, after-school education courses, and so on.

The second area focused on promoting new educational ideas, conducting research, organising public lectures, exhibitions, readings and excursions, and publishing educational literature, amongst other activities.

It has been established that the Froebel educational system played a significant role in the society's activities; this system was based on the principles of play, creativity, work and the harmonious development of the child. Its implementation helped to shape new approaches to organising leisure and educational activities for children and young people.

It has been demonstrated that the activities of the Kyiv Froebel Society laid an important foundation for the establishment of the system of after-school education in Ukraine and the development of educational science in the early 20th century.

Keywords: *after-school education, early 20th century, Kyiv Froebel Society for the Promotion of Education, history of after-school education, teacher training, Froebel's method.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.02.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 04.03.2026

Дата публікації: 19.03.2026